

När mamma blev en annan

Där ute är det alldeles grått. Hela världen tycks smutsig, som en industri i de gamla öststaterna. Innanför skymtas ett ljusare dis som displayen på en mobiltelefon. Inga tankar. Jo, kanske finns de där ändå, som en trögflytande massa. Fullt av små hjälplösa tanke-embryon som försöker hitta sina minnen. Kanske.

Ibland sköljer svarta stråk av sorgliga strömmar genom hjärnan. Känslan av att inte förstå, inte vara delaktig. Allt känns så hopplöst fel och ofattbart. Någon gång fladdrar en ljusglimt till, en värme, ett klart lysande minne. Men bara för en stund innan det försvinner in i diset, det luddiga, fuktiga, mjuka diset, medan hjärtat pickar och slår.

I går, för åttio år sedan eller långt in i framtiden, det är oviktigt. Tiden har spelat ut sin roll, är inget mått att rätta sig efter längre. Den ändrar sig ju ständigt. Hastar förbi eller kommer tillbaka med minnen, åh alla dessa minnen! Ett kvarstår; stund läggs till stund. Ljusare grått avlöser nattens svärta medan livet håller på att rinna ut.

Sjukdomar passar på att ta den skyddslösa kroppen i besittning. Smyger sig obemärkt in. Cancer i bröstet som medicineras bort och försvinner. Senare även hudcancer i ansiktet som skärs bort med ett fint snitt och blir osynligt inne bland de andra rynkorna. Hon reagerar inte på det över huvud taget, förstår inte vad hon går igenom.

Den gamla kroppen vill inte se, inte höra. Musklerna har gått i strejk, vägrar helt enkelt. De tycker väl att de har gjort sitt nu. Huden torkar och skrynklar ihop sig. Som ett vaxat papper visar den sitt missnöje med tidens framfart. Men hjärtat pumpar runt sitt blod, det trötta hjärtat, överlägset all modern teknologi i effektivitet och livslängd.

*

Finns det liv så finns det hopp! Gör det? Hopp om vad då? Att ännu en morgon bli upplyft ur sängen, duschad och påklädd? Att ännu en dag få näringsriktig kost och sedan sitta i dagrummet framför en fladdrande TV-skärm?

Personalen ställer upp allt vad de kan, med omsorg och vänligt handlag. Ibland är det underhållning eller något extra gott till kaffet. De gör absolut vad de kan. Men politiker prioriterar oftast inte demensvård. De som är svaga och inte klagat, glöms gärna bort i kommunens budget. Pengarna ska ju räcka till så mycket.

Så bryts slentrianen. En liten stund varje dag kommer han, troget varje eftermiddag i sol och regn, storm och snö. Den välbekanta doften, de varma händerna som rör, berör. Pussen som anas på kinden, en kär röst, något vant och verkligt. Vem är han? Hennes bror, hennes man, kanske far eller son? Spelar det någon roll? Han kommer varje dag. Han talar om deras gemensamma liv och om vardagens vedermödor även om responsen är dålig. Han kokar kaffe och väljer bröd hon kan äta. Han kontrollerar att hon har allt hon behöver; att hörapparaten fungerar, att glasögonen är putsade, att klockan går rätt... Hans kärlek värmer henne, väcker kanske ett slags hopp. Ett hopp om att det som en gång var, verkligen hände på riktigt. Finns det liv så finns det hopp.

Alla strävar vi efter det goda livet. Vad innebär det egentligen? Att vara förmögen och kunna omge sig med lyx och flärd? Naturligtvis inte. Ändå vill vi ha en dräglig tillvaro; mat för dagen, ett varmt hem, kärlek. Att bli älskad, att någon bryr sig, det har med livskvalitet att göra.

Vi vill också sätta spår.

Livet virvlar förbi som en storm på jorden. Ur den virvelstormen kommer små bubblor, människan sätter spår. Det kan vara avkomman i en bubbla. En annan kan innehålla ett foto eller ett eget byggt hus. I andra bubblor ryms roliga och hemska minnen, goda idéer och kärlek och värme. En del bubblor spricker och löses upp, blir till intet direkt. Inget som består, bara en flyktig incident.

Andra bubblor är mer seglivade och lever vidare en tid, men efter några generationer har även de försvunnit från människors medvetande. Kanske finns det en gravsten med en otydlig inskription kvar på en gammal kyrkogård, kanske inte ens det. Spåren blåser igen, som fotstegen på en sandstrand som vågorna suddar ut. Så blir det för de flesta av oss, som levt här på jorden.

Alla människor borde få sin berättelse skriven! Det är någons förbaskade skyldighet att åtminstone uträtta detta; Att berätta om varje individs heroiska kamp och livsgärning. Det ska finnas spår kvar. Alla har levt och funnits, kortare eller längre tid. De ska alla ha lämnat minnen till de efterlevande.

Inte bara de som uppfinner viktiga saker, målar vackra tavlor, tänker kloka tankar, får Nobelpriset eller gör andra märkvärdiga saker. Alla, precis alla, är värda ett kapitel i universums bok. Jag tänker skriva en sådan berättelse om min mamma. Om hennes sista år, och om oss, som stod henne nära.

*

Hon var den gladaste av mammor.

Det var på den tiden då det fanns "hemmafruar" i Sverige. Det var på den tiden familjen kunde leva på *en* lön utan större problem. Det var på den tiden då barnens behov tillgodosågs och det mänskliga klimatet var några grader varmare.

Mammorna tog hand om tvätt och städning, matlagning och allt annat som måste till för att ett hem ska vara trivsamt. När barnen var små var det mest hon som uppfostrade dem och varsamt lotsade in dem i vuxenlivet. Efter skoldagens slut fanns det någon därhemma som var intresserad av hur dagen hade varit. Någon som tröstade och hjälpte till med läxor av olika slag, eller gladdes åt framgångar. Det var innan man behövde så många psykologer och kuratorer i skolan. Det var innan jämställdhet mellan könen var en viktig politisk fråga. Det var då det.

Naturligtvis menar jag inte att kvinnor bör ha samma roll i dag som då, att vi ska vrida klockan tillbaka vad gäller jämställdhet, men eftersom vi inte visste något om framtidens stora jämlikhetsprojekt kände vi oss nöjda i den tillvaron. Det var tryggt och alla visste sin plats, vad som förväntades av oss, vilka regler som gällde.

När kvällen kom åkte papiljotterna ur håret och serveringsklänningen, den svarta, fina med vit krage togs fram ur garderoben. Det snövita serveringsförklädet var styvstärkt och struket. Det luktade så gott som bara tvätt som torkat i solen kan göra. En femminuters makeup, och hon såg ut som en filmstjärna! Nu skulle hon iväg på jobb. Hela kvällen och halva natten serverade hon på privata fester eller på ett av stadens små pensionat. Det var bara ibland men så pass ofta att hon fick litet "egna pengar" att röra sig med. Hon tyckte det var roligt, tungt visserligen, men festmänniskor är glada och hon fick ofta dricks. Min nätta lilla mamma som alltid spred glädje omkring sig, hade ett vänligt ord eller ett skämt till var och en.

Maten var naturligtvis förberedd för familjen där hemma innan hon gav sig iväg. Min syster och jag fick diska när vi ätit, under pappas övervakande. (Min bror hade väl annat för sig?) Nästa morgon fick vi frukost; choklad och Skogaholmslimpa med ost. Mamma var pigg och glad som alltid när hon vinkade av oss på yttertrappan trots att hon jobbat halva natten.

Vi hade en bekymmersfri barndom och jag trodde att alla hade det ungefär som vi. Det vill säga en pappa som arbetade hela dagarna, en mamma som jobbade hemma och lagade jättegod mat och dagar med lek och påhitt för oss ungar.

Det var självklart att man var älskad, vad man än hittade på för hyss. I kamraternas hem gällde samma regler som hos oss. Alla sa till varandras barn om de gjorde något olämpligt och det fanns gränser som ingen jag kände ens skulle drömma om att överskrida.

Visst önskade vi väl ibland att få saker som vi visste var ouppnåeliga. Men man var nöjd med den begagnade cykeln, syrrans urvuxna vinterjacka eller en hemstickad tröja. Det var ju samma villkor för alla.

Inte vet jag vilka drömmar mamma hade. Fick hon förverkliga sina innersta önskningar?

Jag tror att hon levde ett liv som gav henne tillfredsställelse. Hon var stolt över sitt hem och var nog med att allt var i ordning, rent och på sin rätta plats. Linneskåpet var en orgie av ordning; med dofter av soltorkad tvätt som manglats tills det blänkta. Baka och laga mat var hon specialist på. Mammans bullar och hemlagade pannbiff var favoriter. Hon hade inte mycket pengar att röra sig med. Ändå fick hon varje måltid att likna en liten fest. Hon hade också en förmåga att göra det trivsamt hemma med små medel.

Alla mina och min systers kjolar och klänningar sydde hon, tröjor, vantar och raggsockor var naturligtvis hemstickade. (Min bror fick nog mest färdigköpta kläder förutom det som kunde stickas.) Hon slet med tyg och mönster varje år innan examensdagen. Vi flickor var otåliga och nålarna stacks när vi skulle agera provdockor. Men när skolavslutningen kom hade vi alltid varsin fin klänning. Min i rött och min storasysters i blått.

På sommaren jobbade hon i trädgården med rosor i rabatterna och perenner i "slänten". Vår tomt var en stenhög från början. Mamma klagade över att all matjord hon lade på rann ner i röset. Men det blev så småningom en trevlig naturtomt med träd, buskar, potatis och blommor.

*

Mamma var stolt över make och barn. Även om vi ungar var olika och hade skilda begåvningar och intressen, blev vi alla sedda och accepterade för de vi var. Redan som små fick vi lära oss hyfs och sunt förnuft. Vi lärde oss att tacka, hälsa och vara artiga mot alla. Man måste vara ärlig, passa tiden och lämna besked om man av någon anledning blev försenad. Läxor skulle läsas och man hjälpte till hemma med enklare sysslor.

Jag inser ju nu, när jag är vuxen, att livet kanske inte var så enkelt som det verkade. Ändå tror jag att det var mindre komplicerat då. Kraven var inte mindre, men mer jordnära, lättare att förstå. Verkligheten förändrades inte över en natt, över ett år, över ett decennium.

Människor gav sig tid att tänka över eventuella nymodigheter; "kanske köper vi en bil om några år, om vi har råd. Kanske gör vi det inte". För så var det ju; önskade man sig en TV, en semesterresa, en tvättmaskin, då måste man först spara ihop pengar till detta. Att låna pengar var allt för riskabelt. Det räckte minsann med huslånet. Man kunde inte förköpa sig. Det gällde att tänka efter före. Våra föräldrar tänkte över sina liv och sina relationer. De hade andra mått på vad som var viktigt.

Materialismen hade ännu inte kopplat sitt giriga grepp om oss. Man tillät sig att vara ganska nöjd med det man hade.

*

November kommer med slask och mörker. Ännu ett år har gått. Det är lördag och dags för besök hos mamma. Vi ringer på klockan, personalen låser upp. Dörren är alltid låst för de boendes säkerhet. Mamma sitter i sin rullstol i dagrummet. Jag går alldeles nära och tar i henne för att hon ska reagera. Ser in i hennes skumma ögon, tar fram den glada rösten: "Hej mamma, här kommer jag!" Ibland får jag ett leende till svar. "Nej men kommer *du*?" Då kvillar det till inuti mig, kanske känner hon igen mig idag. Jag vet aldrig säkert vem hon ser i mig. Vi stod varandra så nära i det förra, det riktiga livet men nu vet jag inte.

Vi går in i mammas lägenhet. Pappa skjuter rullstolen genom den blankbonade korridoren. Det är ljust och trivsamt, praktiskt inrett med en del personliga möbler och småsaker och med möjlighet att koka kaffe. Vi fikar tillsammans, mest för den hemtrevliga doftens skull. Jag visar blommorna som jag tagit med. Blommor är obligatoriskt, mamma älskade blommor. Nu är det jag som vårdar mina krukväxter och trädgårdsblommor med omsorg.

I början av mammas sjukdom var det blommorna som talade om vilken årstid det var. Tussilago först, som berättade att våren var i antågande. Sedan kom blåsippor, vitsippor och gullvivor. När liljekonvaljerna slog ut visste hon att sommaren och ljuset definitivt gjort sitt intåg. Sommarens överflöd av trädgårdens alla växter avlöstes av höstens astrar och ett år var snart till ända.

I det förra livet plockade hon alltid de första vårblommorna så fort de stack upp ur den frusna vintervilan. Vi nästan spottade upp de tjocka små Tussilagoknopparna i början av mars. Numera nickar hon, i bästa fall, litet åt blommorna och kan säga att de är vackra, men de betyder inte samma sak längre. Ändå ser vi till att hon alltid har fräscha blommor på bordet och krukväxter i sitt fönster.

Vi har ett annat sätt att umgås nu för tiden, min mamma och jag. Vi värmer oss vid varandra. Jag masserar hennes magra händer. Blodådrorna framträder tydligt. Naglarna är rena och filade. Det är händer som inte arbetar mer. Hon som aldrig var sysslolös. Nu vilar de slappt i knäet efter ett långt arbetsliv. Mammans varma händer som har tröstat så många. De tunna vigselringarna sitter som gjutna. Dem tar hon aldrig av sig. I mer än sextio år har de suttit där.

Det är svårt att hitta samtalsämnen. Uttrycket "tala med en vägg" känns användbart. Jag talar mest hela tiden ändå. Berättar om vädret, barn och barnbarn, arbetet eller hur det var förr. Det blir mest en monolog men ibland kan jag få ett svar, en nick eller så bara total ignorans.

Med saknad tänker jag på alla förtroliga samtal vi haft genom åren. Hur jag alltid fick tröst och vägledning och kunde somna trygg om kvällen. Nu är det min tur att försöka ge tillbaks. Det är hon som behöver tröst och värme i en, för henne, omänsklig värld.

Strax efter fyra kommer någon av kvinnorna (eller någon enstaka ung man) som arbetar på avdelningen och hämtar henne, det är dags för kvällsmat och när jag kramar henne till adjö är det som om hon glömt att jag ens varit där. Hon ler mot den som hämtar henne och bevärdigar oss inte med en blick.

Pappa och jag går tysta genom korridoren, hem, men bort från henne.

*

De första tecknen uppfattade vi inte riktigt. Hon var litet virrig och glömde bort var hon lagt saker. "Charmigt tankspridd" tänkte vi. Pappa berättade att de ägnade många timmar om dagen åt att leta efter försvunna saker. Vi skojade om det, mamma också, för ibland blev det dråpligt. Som till exempel när de letade och letade efter pappas glasögon. Till slut kröp de båda på golvet i sovrummet och sökte under sängarna. När mamma tittade upp på pappa var det hon som hade hans glasögon på näsan.

Mamma som alltid haft sådan ordning på allt, kunde välja de mest fantasifulla ställen att placera just glasögon, saxen eller andra saker på.

En annan gång gick mamma till tandläkaren. Av misstag låste hon ut pappa på balkongen innan hon gav sig av. Där fick han stanna tills hon kom hem igen.

Hon glömde stänga av plattan när hon lagat mat och tappade all kontroll över vilken dag nära och kära fyllde år. Läkartider, möten och annat som hon tidigare hade haft fullständigt klart för sig, allt var bara borta.

Hon kände inte igen folk på stan, men det skyllde vi på hennes dåliga syn, som vi också menade var anledning till att hon kunde ha fläckar på sina kläder och att hon inte höll lika rent hemma. Om vi ville hjälpa till med städningen fick vi en utskällning; hon hade minsann städat i hela sitt liv så vi skulle inte komma här och ha synpunkter. Vi fick ta ett tag med trasan i smyg medan en av oss uppehöll henne med prat.

Så småningom blev hon också osäker att röra sig på egen hand utomhus. Vi trodde fortfarande att det mest var på grund av synen. (Mamma har ett konstgjort öga och det andra är opererat för starr, vi tror inte att hon ser så bra på det heller.)

Tiden gick och när hon ringde till min syster och frågade hur man gör en omelett förstod vi att det var mer än bara vanlig glömska. Hon hade plötsligt ingen aning om vad en omelett innehåller. Då ska man betänka att mat var hon suverän på. Det var *vi* som ringt till henne för recept och goda råd! Det var ju *hon* som varit experten.

*

Pappa tog över allt mer av mammas revir. Nu var det han som stod för tvättandet och han handlade mat, något som varit otänkbart innan. Han köpte färdigbakat bröd och mamma opponerade sig inte. Hon höll med om att det var dumt att lägga så mycket energi på att baka när det finns gott och billigt i affären. Detta var ett otänkbart alternativ när mamma var sig själv! Pappa lärde sig också att använda symaskinen för enklare sömnadsarbeten. Vi trodde inte det var sant, men han hade ju inget val.

Trots allt hade de ett relativt bra liv. De träffade goda vänner och fortsatte som de alltid gjort förutom att pappa slutade med sina egna intressen för att han inte ville lämna mamma ensam. De gjorde allt tillsammans. Mamma var ofta orolig så de tog långa promenader minst en gång om dagen. Det lättade på trycket mamma hade inombords, rastlösheten. Pappa berättade vilka de träffade eller vad som hände tvärs över gatan. Han blev hennes ögon. De gjorde små utflykter och hälsade på hos oss barn emellanåt.

Vi märkte att mamma ofta var ledsen. Det var inte likt henne och nu i efterhand kan jag inte förstå att vi inte reagerade mer än vi gjorde. Hon upplevde att "allt var så konstigt" som hon uttryckte det. Det kunde gå dagar då hon var som förr i tiden, men nästa morgon när pappa vaknade kunde hon ha packat kassar med kläder och var på väg att flytta hem. Då menade hon till sitt barndomshem och sina föräldrar. När pappa berättade att hennes föräldrar inte fanns i livet blev hon förargad och undrade varför ingen hade talat om det för henne.

Oftast kunde pappa tala henne till rätta och det hela glömdes bort. Det var en jobbig tid för oss alla. Vi förstod att något var fel men visste inte riktigt hur vi skulle hantera det.

*

Mamma upplevde sin barndom som ljus och lycklig. Det präglade hela henne; hon hade en positiv livssyn. Hennes föräldrar var statare, och när man läser statarromaner så handlar det mycket om smuts, löss och människor som lider och har det svårt. Men den bild mamma gav oss av sin barndom, är en helt annan;

Där fanns massor av barn att leka med, en pappa som spelade dragspel och en mamma som var finast av alla tanterna. Det var julgransplundringar och grisslakt, storbyk och äppelpallning. Allt var bara roligt och som ett spännande äventyr i bästa "Astrid Lindgren-anda". Hon gick bara fem år i skolan, men var läraktig och har klarat sig bra på de kunskaper hon fick där kombinerat med "livets skola".

Ibland när mamma var still, det vill säga om hon bakade eller strök tvätt, brukade jag be henne att berätta om hur det var när hon var liten. Det var högtidsstunder för mig och det har påverkat mitt sätt att se på lycka och på livet över huvud taget.

Jag fick bland annat veta hur det var att arbeta som piga i de "fina" familjerna på Östermalm i Stockholm. Även det var roligt tyckte mamma. Jag har sett arbetsgivarnas vitsord om henne och det är idel beröm. Hon var glad, tjänstvillig, ärlig och förde en "hederlig vandel" står det. (Fast nog naggades den hederliga vandeln en del i kanten, för det var under krigsåren där i Stockholm, som mamma och pappa träffades.)

På den tiden var det ungefär vad en flicka med mammas bakgrund kunde önska sig av livet. Hon fick uppleva hur de rika kunde omge sig med lyx och flärd som var ouppnåeligt för henne. Jag minns att jag blev upprörd när hon berättade att hon var tvungen att sitta uppe tills "herrskalet" kom hem efter fester eller operabesök. Anledningen var att hon måste hjälpa dem av med rockar och kappor. De fick ju sova nästa morgon men mamma hade en full arbetsdag som började i ottan. Så hon hade behövt sin sömn.

Mamma var ändå aldrig bitter eller avundsjuk, jag tror inte hon ville byta liv med dem. Hon berättade med milt överseende och humor om de "fina" människornas livsöden och problem.

*

Man säger att Alzheimer är de anhörigas sjukdom. I början av förloppet var det jobbigt för alla och speciellt för mamma som var den som var drabbad. Nu när mammas sinne fördunklats och hela hennes medvetande också, är det pappa som går igenom sin livskris.

Han saknar henne hela, hela tiden. En säng i sovrummet står bäddad men oanvänd. Stolen vid matbordet, där hon brukade sitta, gapar tom. Det finns bara en tandborste i badrumsskåpet. I mammas garderob hänger fortfarande en del av hennes kläder. Byrålådorna som innehöll mammas strumpor och underkläder är tömda. (Innehållet finns på demensboendet nu.) Hon finns inte på sin plats. Hon saknas.

Inget vi gör kan ersätta det som pappa och mamma hade tillsammans. I det längsta ville han ha henne hemma. Han ljög för sig själv och blundade för de svåra stunderna. När mamma var "som vanligt" ville han tro att allt skulle ordna sig till det bästa. Han berättade inte för oss barn allt som hände där hemma. Men vi såg ju själva så småningom.

Något måste göras. Vi tog kontakt med vårdcentralen och det gjordes en läkarundersökning där det konstaterades att mamma led av Alzheimers sjukdom. Mamma förstod aldrig innebörden av diagnosen. Vi berättade inte för henne. Sjukdomen hade gått för långt. Vi tog kontakt med kommunen, fast pappa var motsträvig, och bad om råd och fick hjälp av en social-sekreterare. Där fick vi veta ett det inte fanns någon typ av daglig avlastningsverksamhet i kommunen och mycket få platser på demensboende, just då var det helt fullt. Vi gick i alla fall dit på studiebesök och tittade hur det såg ut, för att pappa skulle vänja sig vid tanken.

Så kom den sommaren som skulle bli mammas sista i det egna hemmet (år 2004). Hon blev sämre, kände inte igen sig i lägenheten, började tappa tidsuppfattningen och, värst av allt, hon visste inte vem pappa var emellanåt. Hon blev aggressiv och ville inte veta av honom. Pappa fick ringa efter oss barn, ibland sent på kvällen eller natten, för att få hjälp. När vi kom fick vi hjälpas åt att lugna henne och förklara att pappa var hennes man som hon varit gift med i 60 år och att det inte fanns något att vara rädd för. Hon kunde ligga i sin säng och skaka av en rädsla som hon inte förstod. Hon visste inte var hon befann sig, pappa var en främmande man som ville dela sovrum med henne. Inte konstigt då, att hon var rädd. Ibland var hon helt förvirrad och trodde att hon var på sin gamla arbetsplats och andra gånger i sitt barndomshem. Oftast brukade hon lugna sig så småningom och somna av ren utmattnings. Nästa dag var det som om det inte hade hänt.

Det blev omöjligt i längden och resulterade i att hon togs in på Vårdcentralen tills en annan, lämpligare lösning kunde ordnas.

Ett halvår senare, januari 2005, fick hon en liten lägenhet på stadens demensboende. Där bodde åtta äldre människor med liknande problem som mammas. De befann sig i olika stadier och vi kunde, som

besökare, se hur de sakta förändrades och blev sämre. Blicken stelnade, blev oseende, man fick ingen ögonkontakt. Vandringarna i korridoren avtog. De satt stilla i soffan eller i rullstolar med de trötta händerna knäppta i knäet.

*

Män i pappas generation var vana vid att åtnjuta den respekt de var värda. Det var han som var familjens överhuvud och försörjare. Han var stolt över att kunna bygga ett hus åt oss och hade god hand med pengar och räkenskaper. Han utgick ifrån att vi barn skulle sköta oss och uppföra oss som folk och att mamma skulle ta hand om markservicen. Det var inget konstigt med det. Pappa var också en glad prick, en sällskapsmänniska som hade humor och som ofta lockade folk att skratta. Han lärde oss flickor att dansa hemma på vardagsrumsgolvet och det hände inte sällan att mamma och han tog en svängom när radion spelade en låt de gillade. Vi lekte olika sällskapslekar, spelade spel, hade frågesport och andra ordlekar, hela familjen, på kvällarna. Vi skrattade och pratade och sjöng tillsammans.

Det var svårare att tala om jobbiga saker som hade med sorg och känslor att göra, det riktigt svåra, det viftades bort av pappa, det var för privat. Jag såg sällan eller aldrig pappa gråta. (Så är det inte nu. Så fort vi talar om mamma eller om vi pratar gamla minnen, blir han rörd och måste ta fram näsduken.) Därför är det inte underligt att han har så svårt att hantera mammas sjukdom. Han kan inte förstå henne nu, det kan ingen. Men han vill inte *acceptera* det. Han hade utgått ifrån att livet skulle fortsätta som det alltid gjort, ända till slutet. Det blev inte så.

Han reagerar med ilska. Ilska över att mammas sjukdom inte går att bota. Ilska över att han har lämnats utanför. Ilska över att han inte klarade av att ta hand om mamma hemma. Ilska över ensamheten. Men åt vilket håll ska han rikta all vrede? Vems är felet? Svaret är ju att ingen har någon skuld i det som hänt. Personalen på demensboendet får ta mycket. Pappa kontrollerar dem och allt de gör eller inte gör. Han skräder inte orden när han har synpunkter på deras insatser. Ibland tycker han att de handlar saker som är helt onödiga, att de inte tränar henne eller ger henne tillräckligt med omsorg. Förändringar ser han oftast som problem. Det är synd att det blir så här, men han vet inget annat sätt. Han vill mammas bästa. Vi barn skäms ibland för hans utbrott och hoppas att personalen förstår. Jag skulle önska att han fick mer saklig information (och vi också) om hur sjukdomen påverkar mamma. Jag skulle önska att han fick tillfälle att träffa andra anhöriga i samma situation. Han är gammal och ledsen, ända in i själen ledsen. Ändå tycker jag att han har rätt att ställa krav. Han betalar dyrt för sitt eget och mammas uppehälle. Plötsligt har de ju två boendekostnader. Pensionärer i dag har inga stora inkomster och efter att ha arbetat hela livet tycker man att de borde ha en tryggad ålderdom. Han vill ha förstklassig omsorg om mamma och det talar han om. Mamma har nog tur som har någon som för hennes talan, som påtalar fel och brister och som vågar ha åsikter. En kvinna som arbetar på mammas avdelning sa till pappa att hon skulle önska sig en sådan man som pappa om hon själv blev sjuk!

*

För att stå ut med livet har pappa inrättat dagliga rutiner. Han sover länge så att dagen inte ska bli så lång, och läser tidningen i sängen. Frukost består av kaffe och smörgås. Sin lunch lagar han själv, ofta med hjälp av mikrougnen, men han lagar också "egen" mat. Efter det går han en promenad. Har han tur träffar han någon bekant och kan prata bort en stund. Han handlar det han behöver. Sedan vilas han hemma en stund innan det är dags att hälsa på mamma. Samma tid varje dag utom när han spelar bridge, en gång i veckan. När dagens besök hos mamma är överståndet är det dags för kvällsmat och TV eller korsord innan sovdags.

Pappa har fortfarande goda vänner som han träffar ibland (även om det inte finns så många kvar i livet). Han är inte ensam eller bortglömd, men det hjälps inte. Han sörjer. Han sörjer det liv han och mamma hade tillsammans.

Julen 2006 är överstökad. Det var andra julen som mamma inte deltog i vårt gemensamma firande. Hon har ingen aning om att det är helg. Ändå firade vi en liten julafton i mammas lägenhet, dagen innan den riktiga. Pappa och vi barn var där. Hon orkar inte med för många människor. Vi fikade med tårta, hade med oss julblommor och julklapp. För vem? Jo, för mamma så klart eller kanske för att vi inte skulle ha dåligt samvete för att vi firar jul utan henne. Hon mår dåligt och blir orolig om hon lämnar sitt boende, vi klarar inte av hennes toalettbesök via en speciell lift och hon äter speciell mat. Allt som kräver extra åtgärder upplever hon som katastrofer. Hon blir orolig när det

händer för mycket omkring henne. Det vet vi. Ändå känns det inte bra, att hon inte firar jul med oss, som att vi inte bryr oss om henne.

*

Januari och snön kom sent som en välsignelse. Det blev ljusare, lättare att andas och vi lyfte oss ur den grå höstsörjan som legat kvar så länge denna vinter. Mamma blir bara sämre och ofta säger hon inte ett ord, sitter och tittar på ingenting, reagerar inte och somnar mitt i fiket. Pappa tycker ändå att han klarar sig bättre nu. Det finns korta stunder då han inte tänker på henne, och de tio kilon som han gått ner sen mamma blev sjuk, börjar komma tillbaka. Han har varit på läkarbesök för egen del, vilket inte var viktigt tidigare. Han har tvingats inse att livet måste gå vidare fast på ett annat sätt. Inte på det sätt han skulle välja, men även detta är någon sorts liv.

*

Man slutar inte att förvånas över att mammas starka hjärta oförtrutet fortsätter att hålla igång. Vi har firat hennes 95-årsdag och hon och pappa har nu levt skilda åt i tre år.

Mamma gick med raska steg i det "riktiga" livet, sedan allt långsammare, med stöd av pappas trygga arm. Därefter var det rollatorn på demensboendet som var hennes stötta. Efter att hon hade haft ont i ryggen och benet en tid var det som om hon alldeles glömt av att gå och hon fick en bekväm rullstol där hon nu tillbringar sina dagar. Fastspänd, för att inte trilla ur.

Det är mycket som hon har "glömt"; att själv klara sin hygien, att tugga ibland, att tala, att reagera över huvud taget. Hon har oftast inte en aning om vilka vi är. I alla fall upplever jag det så. Hon är som ett tomt skal som passivt reagerar när vi talar och som tar emot vår blombukett utan att egentligen se den. Men vi låtsas, vi spelar vår lilla teater för pappas skull, för mammas skull, för vår egen skull, för att orka.

Hon verkar så omedveten om allt omkring, tar nästan aldrig kontakt med någon i rummet. Det är som om hela hennes själ, det som var mamma, är bortsuddat. Alzheimers sjukdom är som att se ett lysrör som håller på att ge upp. Det fladdrade litet i början, då fanns det normala stunder, nu är det oftast total mörkläggnings. Hon är bara närvarande rent fysiskt. "Medvetande-knappen" står på off.

När hon fortfarande talade mer än enstaka ord, som nu, var det ändå svårt att följa hennes tankar. Var det dröm eller verklighet? Var det nu eller då? Vissa ord bytte hon ut mot alldeles obegripliga konstruktioner. Ibland såg jag en frustration hos henne, att inte kunna meddela sig så att vi förstod, men inte nu. Hon kan inte längre hålla i en tanke många sekunder. Som snabba små fiskar glider bilderna genom hjärnan på henne och hon kan inte få fatt på dem.

Ibland kan jag känna precis så. När man har ett svårt korsord och nästan vet svaret. Det finns där men kommer inte ut. Jag inbillar mig att mamma har det på liknande sätt men utan att hon förstår det själv.

Somliga dagar sitter mamma som en X-krok med hakan nästan nere vid knäna. Det är omöjligt att få henne att ändra ställning då. Andra dagar är hon helt stum. Hon tittar inte ens upp. Jag håller hennes händer, masserar dem, smörjer in dem med mjukgörande kräm som luktar gott.

Håret kan man kamma, försiktigt, försiktigt. Mamma var alltid stolt över sitt vackra hår och fick ofta komplimanger för de röda lockarna. Ibland lägger jag mitt huvud i hennes knä och då klappar hon mig som vore det en liten katt. Det är så vi umgås nu för tiden. Efter någon timme är besöket över och om två veckor upprepas proceduren igen.

*

På natten kommer tankarna. De är inte alltid mörka; barndomens somrar till exempel, vilka äventyr! Solen sken visst jämt. Vi gick i simskolan där vi käkade svettiga ostmackor och drack hemkokt vinbärssaft mellan doppen. Vi fick myggbett som kliade och skinn som fjällade på den fräkniga näsan.

Mamma var ofta med till badet. Hon var en duktig simmare och aldrig rädd för litet kallt vatten. Hon reste med oss barn till mormor på sommarloven. Vi tog tåget ibland eller så lånade pappa en bil av någon kompis och skjutsade oss. Han hade inte så lång semester då. Vi lekte med kusinerna och retade tjuren utanför "mormors mjölkaffär" (som var en ladugård). Åskan gick och mormor och jag var rädda. Men det fanns många vuxna, trygga, som vakade över oss och inget farligt kunde hända.

För så var det när jag var barn; inget var speciellt farligt. Man fick cykla själv genom stan så fort man hade lärt sig att cykla. Hjälms och skydd hade ingen. Alla vuxna var snälla. Man behövde inte vara rädd.

Man fick klättra i hur höga berg som helst, hoppa på tuvorna i kärret (fast just det fick vi faktiskt inte egentligen) och upptäcka världen. Mamma förmanade oss sällan och jag inbillar mig att vi fostrade oss mer eller mindre själva. Konstigt nog blev vi ganska normala samhällsmedborgare ändå.

När pappa fick längre semesterar reste vi till havet. Ibland tältade vi eller så bodde vi hos en gammal morbror till mamma.

Mamma och pappa fortsatte att resa när vi barn flög ur boet. Innan mamma blev tyst pratade pappa och hon ofta om alla resor. De tittade på kort och mindes tillsammans. Det känns fint att veta att de upplevde så mycket positivt under sina aktiva år. Jag hoppas att mamma, åtminstone i drömmen, kan få bilder från förr som ger henne varma känslor, om så bara för en sekund.

*

"Hur är det med din mamma nu för tiden?" "Hur mår mormor?" Vad ska man svara? Hon lever ju, men hur hon mår, det vet jag inte. Jag vet inte om hon är ledsen, jag hoppas inte det. Jag vet inte om hon har ont, men hon visar inga tecken på det. Jag vet inte om hon är hungrig, om hon fryser eller är trött. Jag vet inte om hon uppskattar våra besök eller om det bara stör hennes rutiner. JAG VET INTE.

Somliga menar att man inte ska besöka de gamla som ändå inte verkar ha någon glädje av det. Man ska minnas mamma, mormor, farmor "så som hon var". Det är ett misstag anser jag. För hon finns, hon är. Hon är visserligen en annan, men hon är. Att regelbundet träffa mamma/mormor/farmor fungerar som en terapi som en förberedelse inför det oundvikliga. Besöken väcker naturligtvis en massa känslor;

Sorg. Jag har redan förlorat min mamma, fast hon finns. Jag saknar henne som den hon var men aldrig blir igen. Sorg över pappas ledsna ögon och tappade livslust.

Rädsla. Är det så här mitt liv också kommer att sluta? Jag hittar tecken i min vardag som jag tyder så. Vad är normalt att glömma och vad är Alzheimer? Det finns en risk för ärftlighet. Men mammas demens kom sent i livet och man får hoppas att det blir så för mig också om den kommer.

Insikt om att livet kan förändras, så man bör leva här och nu, inte skjuta upp saker. Det är viktigt att ta vara på sina kära och säga det man vill medan man kan.

Ödmjukhet. Förståelse för alla människors värde. Även en människospillra som inte kan meddela sig med omvärlden ska behandlas med respekt och värme.

Ilska. Varför drabbas vi och speciellt mamma av detta? Varför ska jag behöva ändra mitt liv och gå in i ett sorgearbete jag inte kan påverka eller hantera? Varför förstod vi inte? Kanske hade vi kunnat sätta in bromsmedicin tidigare och det hela hade fått ett annat förlopp?

Tankar om döden. Den är inte så långt bort som man vill tro. I början var det skrämmande, men nu, efter tre år i dödens väntrum, börjar jag känna mig trygg där. Jag har ju redan "inte funnits till" en gång. Innan jag var född. Det upplevde jag inte som något problem. När man dör föreställer jag mig att man kommer tillbaks dit och det skrämmer mig inte.

Vi vet vad mammas framtid bär med sig. Men vi vet inte hur lång hennes resa blir. Ibland känns det som att det räcker nu. Låt henne få vila. Men så skäms jag över tanken. I vårt kristna samhälle ska man glädjas åt varje stund i livet. Men jag tror att vi kommer till en punkt när vi alla har levt klart.

"Tack för mig, det var spännande att få vara med, men nu är jag trött. God natt!"

Men det får vi inte bestämma själva. Kanske är det tur att det är på det viset. Ingen annan kan heller bestämma åt någon när det ska vara slut.

*

Alla i mammas omgivning påverkas av hennes sjukdom. Vi reagerar och tänker på olika sätt, men alla påverkas. Min syster som dagligen arbetar med sjukdom och ibland även död, har det inte enklare än pappa eller min bror och jag. Barnbarnen sörjer också. De såg alla upp till sin tuffa, alltid lika glada mormor och farmor som hade värme och kärlek till dem alla. Man kan inte "vänja sig vid" att en anhörig har Alzheimer. Eller kanske kan man det, till en viss gräns. Man kan acceptera det. För vad ska man annars göra?

Ingen kan förändra sjukdomsförloppet eller skruva tillbaka tiden. Vi kan bara se på hur mamma sakta bryts ned till en torr liten tant utan önskningar, utan insikt och fullständigt utlämnad till andras omvårdnad.

Man kan skriva ned sina tankar för att lindra smärtan eller man kan försöka förtränga det som sker.

Jag skriver. För om jag ska vara ärlig så är nattens tankar oftast inte barndomssomrar i solljus. För det mesta är de målade i blygrått och deprimerande som en dunkande huvudvärk. Tankar som hindrar sömnen att komma, tankar som är helt irrationella eftersom man inget kan göra. Tankar fulla av ångest, ilska och dåligt samvete, samvetet som gnager.

Ibland unnar jag mig att tycka litet synd om mig själv;

Nästan 60 år, maka, mamma och farmor och arbetar heltid. På min fritid vill jag ju leva och göra det som roar mig. Tids nog sitter jag också fastspänd i en rullstol! När jag är ledig vill jag umgås med min man, mina barn, barnbarn och vänner.

Jag vill lata mig med en lång roman i soffan.

Jag vill läsa sagor för barnbarnet.

Jag vill gå i skogen och plocka svamp.

Jag vill måla tavlor som ingen tycker är särskilt bra.

Jag vill skriva en riktig bok.

Jag vill diskutera politik och livets mening.

Jag vill gå långa promenader.

Jag vill laga god mat och njuta av den.

Jag vill resa och uppleva främmande miljöer.

Jag vill förändra världen.

Jag vill jag vill jag vill....

Därför tycker jag ibland synd om mig själv. Men eftersom jag är fostrad med "Luther på axeln" så talar han om för mig vad en god dotter bör göra och jag lyder; Jag hälsar på hos mamma så ofta jag kan och sitter en stund hemma hos pappa efteråt för att han inte ska känna sig ledsen.

Sådana nätter, när de mörka tankarna kommer, kan datorns surrande kännas lugnande och det är skönt att få ner frustration, ångest och dåligt samvete på papper. Nästa morgon gör jag som vanligt, men sällan det jag innerst inne vill.

*

Om mamma hade mörka tankar och var nedstämd ibland, så visade hon det inte för oss barn. Men hon hade hittat ett sätt; hon målade. Inte tavlor precis, utan allt som kom i hennes väg. Håret reste sig i nacken när man kom ner för källartrappen och den grå cementväggen plötsligt var knallgul. Eller man skulle kasta äppelskruttet i sophinken under diskbänken och då var rören målade i skimrande silver. Där fick hon utlopp för sin kreativitet och så mådde hon bra igen.

Ett annat knep hon hade var att ta korgen och gå ut i bärskogen. (Ett sätt som jag själv använt mig av många gånger.) Mamma plockade verkligen hela familjens behov av lingon, blåbär och hallon. Hon syltade och saftade som kvinnor gjorde förr. Jag kunde använda korgen mer som ett redskap, en anledning att få gå i skogen och stilla min oro. I dag låtsas jag inte ens att jag ska göra nytta, jag bara går ut i naturen och hämtar kraft.

Jag kan knappast ens i fantasin tänka ut något som fick mamma ur balans, för jag har inget minne av att det hände.

Säkert oroade hon sig för oss barn; när vi var sjuka, hur vi skulle klara skolan och livet, men inte så att det var ett problem för henne. Hon tog det mesta lättsamt.

Kanske oroade hon sig för ekonomin, hur hon skulle få hushållskassan att räcka till nästa påfyllnad.

Det var inte gratis att föda och klä tre vildbasar i värsta "slitåldern". Så skulle vi ha skidor och cykel och det var jul och födelsedag och Gud vet allt. Så kanske tänkte hon på sånt (och pappa höll ganska hårt i plånboken redan då).

Kanske funderade hon på det den där dagen då källarväggen blev fylld med solsken? Men det är inget som jag vet.

Det jag däremot vet är att när jag sedan blev vuxen kunde jag diskutera alla problem med mamma.

Hon var en god lyssnare och hade kloka råd att ge. Hon besatt en livsvisdom och empati som jag saknar att ha tillgång till nu.

*

Mamma satte en ära i att kunna laga sina tänder. Hon åt dåligt som barn och har alltid haft dåliga tänder. När de var små fick de gå till smeden och dra ut tänderna om de hade tandvärk. Sin första lön använde hon till att gå och laga sina tänder och hennes arbetsgivare tyckte att hon var tokig.

"Du kan få en hel omgång nya för samma pris", sa de.

Men mamma stod på sig. Hon tjänade sju kronor i månaden och det var precis så att det räckte till tandläkarkostnaden! Det var därför självklart för henne att, på ålderns höst, lägga en mindre förmögenhet på att operera in titanskruvar till de nya tänderna i underkäken för att;

"Allt ska sitta fast", som hon sa.

I överkäken hade hon dock en "brygga" som några framtänder hängde på. För en tid sedan lossnade de och tandläkaren menade att det var svårt att fästa dem igen. Så nu fattas de. På min mamma! Hon som var så noga med sina tänder. Hon skulle bli alldeles galen om hon förstod det. Hennes mun ser ut som ett svart hål med en tand vid sidan som sticker ut. Hon har fått ett nytt utseende.

I mitt huvud dyker bilder upp;

Jag ser stackars sjuka fattighjon från gamla tider. De som skjutsades från gård till gård i en trälåda med halm. De fick bo några veckor i varje gård, där det var upp till varje husmor att ta hand om dem. De hade inga tänder kvar och blev matade med litet bröd uppblött i välling (i bästa fall). Så fick de framleva sina sista dagar, helt utlämnade till andras välvilja. Det tänker jag när jag ser min pimpinätta mamma som var så noga med hur hon såg ut. Det är tungt att se, det gör ont i hjärtat.

När vädret tillåter fikar vi på mammas lilla balkong. Hon fryser lätt och är oerhört känslig för drag, men ibland går det. Personalen går ut med sina patienter när de kan och mamma har fin färg på kinderna.

För en tid sedan var de på utflykt till en djurpark. Varför just dit, kan man undra, men alla är ju inte lika sjuka som mamma, och vem vet, kanske hade hon också en viss behållning av det? Jag tror att hon hade fått hjälp att ta en lott. Vinsten blev en orange och blå tärning i plysch. Nu ligger den på hennes byrå. Vem blir glad av den? Vad ska den användas till? Jag har en svag aning om att raggarna hängde sådana i backspegeln på sina stora, amerikanska "Chevor" på sextioalet. Vad har det med min mamma att göra?

Man sa förr att de gamla "gick i barndom", är det vad som har hänt med mamma? Är det därför man väljer ett zoo i stället för ett mysigt fik eller en slottsträdgård, som utflyktsmål? Är det därför man förväntas hålla till godo med en tärning i plysch?

Min mamma vill inte ha en orange tärning. Min mamma vill inte bli behandlad som ett barn och gå på zoo! vill jag skrika.

I stället vill hon simma i havet, gå på syjunta eller plocka svamp. Hon vill dricka kaffe på balkongen med pappa. Hon vill umgås med bästa vännerna i deras sommarstuga, bjuda på kräftkalas och baka sockerkaka. Hon vill träffa sina barn och barnbarn. Det vill min mamma!

Jag vet att jag har fel. Personalen är utbildad och jag har egentligen fullt förtroende för dem. Jag borde vara glad att de gör utflykter. Varför kan jag inte bara acceptera att min mamma faktiskt lider av en obotlig sjukdom och snart ska dö! Jag vill ha henne tillbaka som hon var. Det blir aldrig så. Min mamma är en annan människa nu. En som jag varken känner eller förstår mig på. Vare sig jag vill det eller inte.

Jag tar upp plyschkuben och väger den i handen. Jag anar ett blänk av intresse i mammas öga. Försiktigt kastar jag den i hennes knä. Hon ser på den med förvåning och rör vid den. Döm om min förvåning när hon gör ett litet kast tillbaka. Något vaknar i henne, kanske minnen från barndomens bollekar. Vi kastar så en stund innan hon åter går in i sin dvala.

*

Det är helt ofattbart. Nu närmar sig julen igen. Det är år 2007. Mamma är sällan "sjuk". Hon har fysik som en ardennerhäst. Hon är trött, men inte värre än förut. Hon har så smala fingrar att vigselringarna ramlar av. Jag fick en av dem av min pappa. Min syster fick den andra. Nu har jag den på mitt långfinger. Den bär jag för att hedra min mamma. Hon tog den aldrig av sitt finger. Jag vill inte att den ska bli liggande i en låda.

Om hon någon gång är kontaktbar för något som liknar ett " normalt " samtal har jag märkt att hon aldrig använder ordet *jag*. Hon talar om sig själv i tredje person; "*Hon* känner sig ensam". Eller som att hon är sin egen syster; "*Anna* fryser".

Det tog ett tag att förstå det. Men när man tänker efter är det inte så svårt att begripa. Hon känner inte igen sig själv! Hon identifierar sig inte med den tomma kvinna som sitter i rullstolen, som ett kolli, inlåst på ett hem för gravt dementa eller Alzheimerssjuka. Livet är så förvirrat och olikt det gamla att hon har slutat ta del i det. Nästan inget rör vid hennes känslor, allt är ändå för sent.

Hon blir allt stelare i sina leder, eftersom hon inte använder dem. Huden är torr och händer och fötter är ofta kalla. Vi smörjer och masserar henne, hon verkar njuta av beröringen. Det är varmt så vi sveltas i rummet, men mamma fryser. Vi ska köpa ett par fårskinnstofflor till jul för hennes taniga fötter, tofflor och en vacker blomma.

Pappa har letat fram den elektriska adventsljusstaken och lagt på en röd duk på bordet. Sist hade jag bakat mjuk pepparkaka och tagit med, för det vet jag att hon tyckte om. Vi fikar fortfarande när vi är där. Vi försöker låtsas att det är ett alldeles vanligt besök, med kaffe och kaka. Ibland vill mamma doppa för att det blir lättare att äta. Hon väljer den kopp hon tycker passar henne, ibland är det min, ibland hennes egen, när hon doppar sitt rån eller vad det nu är. Hela tiden baksteg, men det går långsamt, så att vi hinner med att vänja oss.

*

Det är januari med slask och blåst. Det har blivit år 2008. I lördags var hon arg. Hon skällde på mig, tog i med hela kroppen. Ibland var det riktiga ord, långa haranger om hur odugliga alla var. Dessemellan använde hon sitt egna, oafterhärmliga språk som för tankarna till frikyrkornas tungomål. Efter ett tag lugnade hon sig, tittade på tulpanerna som jag höll fram och sa; "Nu bryr vi oss inte om det här längre".

Vad hade hänt? Vad ville hon säga? Varför var hon så arg? Det får vi inte veta. Kanske kom hon ihåg någon gammal oförrätt eller så hade hon verkligen retat upp sig på något.

Den här dagen hade hon bara en strumpa på sig. Enligt personalen hade hon spillt ner den andra och de hade tagit av henne den för att tvätta den. Mamma tycker illa om att bli av- och påklädd. Hon blir som ett treårigt dagisbarn som krånglar när vinteroverallen ska tas på. Därför gjorde personalen säkert bedömningen att hon skulle hålla värmen ändå, hon har sina varma fårskinnstofflor på och det är hög innetemperatur på äldreboendet.

Det kanske räckte för att få mamma ur balans. Vi upplevde det ändå som ett positivt besök för sedan "resonerade" mamma och jag länge. Även om det säkert verkar obegripligt för utomstående så fanns det riktiga ord om bulldeg som inte jäser, om pappa som hon kallade "han med magen", om bekymmer med pengar allt i en salig röra.

Eftersom jag känner min mamma från förr kunde jag fylla i där hon saknade ord och gissa mig till sammanhang. Vi hade en viss kontakt – inte bara fysiskt genom att hålla varandras händer. Sådana stunder är oerhört sällsynta och värda guld.

Fjorton dagar senare, när vi träffas igen, är mamma helt inne i sin värld igen. Hon säger ingenting, sitter och blundar för det mesta, har kroppen litet böjd framåt och det rinner en tunn salivsträng ur den vänstra mungipan. Hon väger 49 kilo får vi veta men de tycker att hon är ganska duktig att äta. Hon får specialkost, mosad eller flytande och hon äter än så länge själv. Om hon inte är så sugen en dag så brukar hon i alla fall äta en smörgås fram mot kvällen.

Det slår mig att vi vet väldigt litet om hur mammas dagar ser ut när vi inte är där. Det fungerar inte så bra med kommunikationen. Delvis är det vårt fel, vi frågar inte så mycket. Pappa är ju där varje dag och skäller och domderar, så vi känner för att ligga litet lågt när vi hälsar på. Jag anser att det borde erbjudas anhörigsamtal minst en gång i halvåret som vi har i skolan. Allmän information om mammas situation och vad som händer i hennes kropp.

Jag har mycket att fundera över när jag åker hem. Den här kvällen är det ett riktigt otäckt snöoväder och jag håller hårt i ratten och kör i högst 70 km/timmen de sex milen till vårt hem. Sorgen känns svart och tung i mitt inre. Vad är meningen med hennes lidande?

*

Jag hade en tydlig dröm härom natten. En mardröm kan man nog säga. Det var en sjö med ett, säkert metertjockt, lager issörja på ytan. När jag stod vid stranden fick jag för mig att pröva på att gå ut på isen. På ett sätt var jag medveten om att det var livsfarligt men valde ändå att prova. Jag tog mig ut en bit från stranden, fråga inte hur, i drömmar händer det mesta utan att man ifrågasätter det. Så sjönk jag ner i sörjan.

Snart befann jag mig längre ner, under isen, och såg bara himlen genom ett litet hål som jag sakta sjönk ner i. Detta kommer att sluta illa, jag kommer att dö, tänkte jag och ångrade mitt tilltag. Inte vill jag dö. Jag vill leva. Men det var för sent, det förstod jag. Långsamt, långsamt sjönk jag ned genom issörjan, genom hålet i isen och ner i det mörka, kalla vattnet. Det var bara att acceptera det som hände, jag blundade och dog där och då.

När jag vaknade kände jag mig ändå inte rädd eller så, det var ju hemskt egentligen men det upplevde jag inte. Däremot undrar jag ju varifrån detta undermedvetna får sin näring. Jag tror att det har med mina tankar på mamma att göra. Hon var nog med mig där i vattnet. Hon viskade kanske i örat att allt skulle bli bra. Så som hon gjorde när vi var små. Jag vet inte.

Det är mycket om döden nu för tiden. Jag läste nyligen en bok av en man som heter Wijkmark, tror jag, *Den stundande natten*. Den handlade om en man som väntade in döden på sjukhuset. Det kändes bra att läsa den. Han var lugn, han välkomnade slutet. En fantastisk bok! Omslaget var också fascinerande; Ett spökskepp med svarta segel som seglade på havet på en jord som var platt, men ändå inte. Skeppet var precis på väg över kanten. Kanske är mamma med på det skeppet?

*

Alla Hjärtans Dag i februari. Vårdplanering, äntligen.

Det visade sig att den egentliga anledningen till kallelsen hade med pengar att göra. Jag tyckte att det kändes litet snopet. Pappas favoritämne, som verkligen hetsar upp honom. Min syster skämdes, men jag tänkte att han mitt i alltihop ändå har rätt att säga vad han tycker. Egentligen var det en fråga om nya rutiner och att det ska skrivas ned på papper. Det ska alltid finnas pengar för personalen att använda. De ska inte behöva be pappa varje gång. Pappa vill inte förstå. Han vill ha fullständig kontroll, och gillar inte det nya, även om det kommer att finnas kvitton och kassabok som han har tillgång till. Ändå böjde han sig till sist, och skrev på.

När vi ändå var där passade vi på att fråga sjuksystemen om mammas hälsa. Det visade sig att de inte ger henne cancermedicin längre eftersom hennes cancer är borta! Helt otroligt. De ska också ta bort hennes lugnande tabletter eftersom de inte behövs längre.

Hon har en kampvilja utöver det vanliga, sa de, och inga egentliga sjukdomar utom något förhöjt blodtryck. Hon äter skapligt men de jobbar litet för att få upp hennes vikt, extra näringsdryck på natten och så. Däremot är hon mycket tröttare nu än tidigare och behöver vila en stund på eftermiddagen. Pappa säger också att det händer allt oftare nu att hon ligger när han kommer. Men hon fyller snart 96, man kan bli trött för mindre. De tar ofta ut henne, eftersom hon gillar det, och ibland fikar de någonstans. Det är sådant de vill ha extra pengar till, "guldkanten", sa de. Annars är det svårt att hitta något som stimulerar henne. Jag frågade om det kunde vara skönt för henne med massage, men fick bara svaret att de har personal som är utbildade på det, vad det nu innebär för mammans del?

Personalen frågade litet om hur mamma hade varit innan hon blev sjuk. Det är så dags nu, tänkte jag elakt. De har aldrig frågat förr, jag hade kunnat berätta mycket eller gett dem min berättelse om mamma. De tyckte att vi skulle ta dit flera bilder på människor och händelser från förr, men HALLÅ mamma ser ju knappt någonting längre. Varför kommer de med det nu? För några år sedan hade det känts mer relevant. Hur som helst kändes det bra att få prata med personalen om mamma så jag ska väl inte vara orättvis.

När mötet var över satt mamma i köket och mumsade på en rosa Alla- Hjärtans-Dags-bakelse. Vi kramade om henne och gick hem till pappa och planterade om alla hans blommor som jag lovat. Vi var litet tysta och tankfulla, man kände att pappa var arg inombords men eftersom vi försöker försvara och förklara personalens handlande ville han inte dra igång diskussionen igen. "Det är väl jag som är busen," mumlade han.

Nästa dag ringer jag honom för att höra hur han mår. Han mår utmärkt visar det sig. Han har varit uppe hos enhetschefen på mammas boende och vräkt ur sig all ilska! "*Hon blev så glad för att jag kom!*" sa han. Varför tror jag honom inte?

Men det är hans rättighet och nu är han sig själv igen. Han tyckte om henne, enhetschefen, men har inte samma förtroende för den som är mammans kontaktperson, så det var lättare att öppna sig när hon inte var med. Han fick säga det som han höll inne med dagen innan och han kunde gå därifrån med rak rygg. Ingen tystar min pappa! All heder åt enhetschefen som tog honom på allvar.

*

Det är maj och högsommarvärme. Det har inte regnat på länge och termometern visar runt 30 grader. Jag hälsar på hos mamma varannan vecka. De senaste tre gångerna, alltså på sex veckor, har jag inte träffat henne vaken. Hon ligger som en liten fågelunge i fosterställning. Munnen är öppen. Skinnet stramar över de insjunkna kinderna, handen vilar under hakan. Jag står stilla och tittar på det som är kvar av min mamma. Jag tänker att eftersom bröstkorgen ännu häver sig så måste hon vara levande. Personalen säger att hon har blivit mycket sämre. Hon äter inte lika mycket som förut. De tror inte att det beror på att de sista tänderna i överkäken fallit ur (och inte går att fästa) utan att hon inte har någon aptit.

De ger henne näringsdrycker och hon äter litet flytande och mosad mat. Det känns som att slutet inte kan vara långt borta, men hon har överraskat oss förr. Pappa säger att hon ofta är uppe i sin rullstol när han kommer. De har suttit på den svala balkongen och druckit kaffe. (Kan det verkligen vara möjligt?)

Varje gång telefonen ringer hemma, på någon udda tid, blir jag orolig att det ska gälla mamma. Samtidigt som jag varit beredd så länge, vill jag inte att det ska hända, det som vi alla ändå vet är på väg.

*

Sommarlov sommaren 2008. Jag var "dagmamma" åt vårt barnbarn en vecka för att han inte skulle behöva gå upp tidigt och stressa till dagis. Vi var nere vid sjön och fiskade, han, farfar och jag som är farmor. Det var en varm dag och vattenytan låg blank som en spegel. Det gick illa med fisket, ingen fisk ville nappa fast vi såg dem simma runt betet, loja av värmen.

Plötsligt fick farfar ändå napp, en fin abborre på ett halvt kilo. Vi gladdes och farfar rensade den. Barnbarnet var intresserat när han fick se hjärtat som slog, även utanför fiskens kropp. Vi tittade på det i farfars hand en stund. Så la vi det på den varma klippan och det lilla fiskhjärtat slog och slog i mer än femton minuter. Vi förvånades över vilket fantastiskt organ hjärtat är. Mina tankar gick naturligtvis till mamma.

Maken och jag diskuterade vad vi ska göra i sommar. En semestervecka på västkusten är inbokad och så ska vi måla om våra uthus. Annars var det blankt på agendan. Det tyckte jag kändes bra eftersom jag var ganska säker på att detta blir mammas sista sommar.

*

Mamma vill bara sova och väger fyrtio kilo. Hon har tappat mer än 20 kilo och har fått ett helt nytt utseende. Nu vill hon inte äta och har svårt att få i sig någon dryck. Det verkar som om hon bestämt sig för att det räcker nu! Efter ett tag gick det inte att få i henne något över huvud taget. Hon knep igen munnen och om de tvingade i henne något fick hon genast upp det igen.

Man satte in extra vak på henne. Det var hela tiden någon som satt vid hennes säng. Hon fick morfin för att inte ha ont. Min syster och jag var hos henne de sista nätterna. Vi höll hennes händer, baddade hennes panna när febern steg och hörde henne harkla sig ibland men mest sov hon lugnt och fridfullt. I början trodde jag att varje andetag var hennes sista. Men så tog hon ännu ett och ännu ett.

Hon såg verkligen utmärkt ut och under huden syntes benen tydligt. Håret var uttunnat, hennes vackra, förr så tjocka, hår låg sprött och tunt på kudden, som en gloria runt hennes lilla skalle. Hon påminde om Astrid Lindgrens "Skalle-Per", och väckte starka beskyddarinstinkter inom mig.

Vi samtalade lågmält vid hennes bädd om mamma och hur hon hade varit. Vi pratade om livets underliga vägar och meningen med det hela. Det var inte skrämmande och otäckt som jag befarat. Dels fanns det kunnig och varm personal, dels var min syster, undersköterskan där. Framför allt upplevde jag att detta var mammas vilja. Hon hade bestämt sig för att ta steget över kanten, ut i det okända. Skeppet är på väg för att hämta henne till ett äventyr som ingen av oss förstår vidden av. Efter en lång vaknatt åkte vi hem på lördagsmorgonen kl. 03.30, på personalens inrådan, för att sova några timmar. Då orkade hon inte längre. Lördag den femte juli 2008 kl. 07.30 lämnade mamma det här livet. Lugnt och stilla flöt hon över gränsen, in i nästa dimension.

Vi var inte där just då. Men vi vet att det fanns andra; mjuka händer och vänliga röster runt henne och det känns tryggt för oss.

Senare på förmiddagen fick vi ta farväl av mamma klädd i sin blå blus, som klädde henne så bra och en vit tröja över de smala armarna. Hennes händer låg på bröstet och hon höll i några små blommor.

Ansiktet var fridfullt och det kändes lugnt och vackert. Äntligen kom tårarna och insikten om att mamma inte finns mer.

Vi stod där runt sängen fulla av sorg och vördnad. Jag kände mig varken rädd eller uppriven. Det andades frid i rummet, frid och stillhet.

Min mamma är död.

*

Sen kommer allt det andra.

Det praktiska arbetet med att klara ut alla formaliteter kring den sista resan, att städa ur lägenheten och göra av med mammas kläder. Det är den lätta delen. Det svåra är att jobba med sig själv och pappa.

En vecka efter mammas död, for jag med familjen på semester. Då kom en trötthet över mig som kändes alldeles oöverstiglig. Jag fick skärpa mig för att inte gråta. När vi kom hem satt ledsenheten och det trötta kvar i kroppen och jag kan inte förklara varför.

Kanske är det för att jag så länge, i flera år, förberett mig på detta; hoppat till vid varje telefonsignal, drömt och tänkt omkring mamma och pappa, runt livet och döden.

Nu släppte allt och kroppen reagerade med depression och trötthet som jag tidigare tvingats förtränga? Jag har inte haft tillräckligt med tid att bry mig om *mig*. Nu behöver jag ge mig själv tid att tänka färdigt på sådant som rör detta stora. Tänka färdigt och gå vidare.

Tids nog kommer min ålderdom och vad den bär med sig har jag ingen aning om. Ett känns tydligt; Nu när mamma inte finns mer tillhör *jag* den äldsta generationen. Även om pappa lever känns det ändå så.

För pappa fortsätter hans ensamma liv. Men tiden runt klockan tre påminner honom varje dag om mamma. Han saknar "flickorna" på demensboendet men framför allt saknar han mamma och vet inte vad han ska göra med den timmen som han nu "får över".

*

Begravning och urnsättning är överstökade. Det var sorgligt naturligtvis. Pappa talade vid kistan, han har all min beundran för det. Alla barn och barnbarn var där. Dessutom alla kusiner på mammas sida. Det som var sorgligt och hemskt blev också en glad fest, med samtal om förr i tiden, om mamma, tillsammans med släkten. Pappa var lättad och nöjd med dagen.

Nu kommer nästa fas i livet, det gäller att gå vidare och njuta av den tid man har. Jag hoppas att vi får en vilsam ålderdom där vi kan förverkliga drömmen om ett fortsatt innehållsrikt liv utan allt för stora krämpor. Än så länge är det några år kvar till pensionen men varje år upplevs som kortare än det föregående. Jag önskar min familj lycka och hälsa och att inga stora katastrofer ödelägger jorden. Det har tagit mig några år att skriva den här berättelsen om min mammas förvandling, skrivandet har hjälpt mig att bearbeta traumat som Alzheimers sjukdom har gett mig. Jag hoppas också att vi ska komma ihåg mamma genom detta och att någon kan finna tröst i att läsa om min "resa", mina erfarenheter av att se en som man älskar sakta byta personlighet.

Inga Magnusson hösten 2008.

